

УДК 261.7

*Е. М. Заремба
здобувач кафедри культурології**Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова***ГЕНЕЗА МІЖПРАВОСЛАВНИХ ПРОТИРІЧ В УКРАЇНІ: РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ**

За три останні десятиліття в релігійному середовищі України відбулися багатопланові глибинні зміни, що призвели до перетворення маргінальної суспільної інституції, якою церкву зробили десятиліття тоталітарного гніту, не повноцінний суспільний інститут, співмірний за своїм впливом на сучасне українське суспільство з іншими суспільними інститутами. Згадані трансформації стали можливими завдяки кількісним і якісним змінам релігійного середовища; відродженню винищених тоталітаризмом вірувань та вільному проникненню в Україну релігійних ідей і течій, які знайшли тут своїх послідовників; розв'язанню конфліктних ситуацій, що виникли під час відродження релігійно-церковного комплексу, консолідації релігійних організацій на шляху відродження їхнього «соціального служіння» та становлення церкви як ефективного інструмента суспільних впливів.

Природно, що таке явище, як конфлікт між православними в Україні, неодноразово ставало об'єктом наукового вивчення, зокрема й дисертаційних досліджень як в середині країни, так і за її межами. Різні його сторони аналізувалися світськими та конфесійними дослідниками на різних етапах перебігу такого по-справжньому визначального для релігійно-церковного комплексу України явища. Однак сьогодні, коли через російську агресію щодо України, яка органічно охоплює відповідні ідеологічні зусилля Руської православної церкви (далі – РПЦ), більшість питань щодо причин, передумов, характеру перебігу та можливих розв'язок цього конфлікту, набули надзвичайної гостроти й актуальності. Методологічною і джерельною основою дослідження служили праці вітчизняних вчених: В. Бондаренка, І. Богачевської, В. Войналовича, В. Єленської, П. Кралюка, О. Сагана, А. Колодного, О. Онищенко, П. Сауха, Ю. Чорноморця, Л. Філіпович, П. Яроцького.

Метою статті є здійснення комплексного аналізу трансформаційних змін у релігійному середовищі України в період її становлення як самостійної держави на основі аналізу суспільно-політичних уподобань, геополітичних симпатій і регіональних пріоритетів тогочасного населення України загалом і православних віруючих зокрема, що слугували основою порушення інституційної єдності православних в тогочасній Україні.

Після повернення на початку листопада 1990 р. в Україну митрополита Мстислава (Скрипника) і проголошення його патріархом Української автокефальної православної церкви (далі – УАПЦ), ситуація з визнанням цієї церкви світовою православною спільнотою виглядала досить оптимістично. Як вже зазначалося, єпископські свячення владики Мстислава (Скрипника) визнавалися в православному світі канонічними, як і вся очолювана ним православна ієрархія (архієпископи Костянтин, Антоній, Всеволод і єпископ Юрій – *Е. З.*). Отже, за посередництва Вселенського патріарха Варфоломія Українська автокефальна православна церква була як ніколи близькою до визнання в середовищі інших православних церков. За певних зусиль УАПЦ могла б досить швидко розбудуватися в Україні, зміцнити свої зв'язки з українською православною ієрархією в Америці та здійснити всі формальні дії, пов'язані з оформленням усієї церковної архітектури. УАПЦ виглядала досить монолітно, оскільки спиралася на глибоке внутрішнє прагнення віруючих, священства й ієрархії мати незалежну церкву. Однак не всі прихильники такої ідеї однаковою мірою усвідомлювали необхідність суворого дотримання церковних канонів і традицій у процесі творення нової церкви.

Зовсім по-іншому щодо перспективи незалежнення православних в Україні виглядала ситуація в середині

Української православної церкви. Тоді як УАПЦ уже конституювалася як окрема національно орієнтована православна церква, очільник Української православної церкви (далі – УПЦ) митрополит Філарет (Денисенко) брав найактивнішу участь у змаганні за престол Московського патріарха, був обраний патріархом місцеблюстителем і кандидував на цю найвищу у РПЦ посаду. Навіть програвши патріаршні вибори, він ще досить тривалий час у своєму розумінні облаштування православної церкви в Україні не ішов далі ідеї цілковитої автономії православних українців у складі Московського патріархату. Підтвердження цьому знаходимо в положеннях, закладених у зміст Патріаршої громади про дарування УПЦ самостійності у внутрішньому управлінні, в якому УПЦ постає як невід'ємний складник РПЦ у статусі екзархату чи митрополичого округу з розширеними адміністративними і фінансовими правами, правом поставити єпископа для власних потреб і здійсненням оперативного керівництва православними церковними структурами. Водночас главі УПЦ надавався титул «Блаженнішого» в межах РПЦ і визнавалося право митрополита Філарета управляти УПЦ пожиттєво. Водночас документ зберігав механізми втручання священноначалля РПЦ в життя УПЦ, існування в Україні ставропігійних патріарших монастирів, єдине керівництво в межах РПЦ духовними навчальними закладами тощо.

Можна стверджувати, що на момент імплементації такого адміністративного устрою УПЦ (осінь 1990 р.) він влаштував абсолютну більшість єпископату і священства зазначеної церковної структури, оскільки цілковито відповідав їхнім настроям і сподіванням. Крім прямих і очевидних причин зберігати статус-кво в інституційному облаштуванні православних церковних структур в Україні, до яких варто віднести: традиціоналістські та фундаменталістські настрої у середовищі духовенства; найрізноманітніші зв'язки із церковними структурами Росії; наявність єдиного середовища функціонування богословської та богослужбової літератури, а також церковної проповіді; матеріальне забезпечення церковного життя України з території Російської Федерації (далі – РФ). Крім того, духовні навчальні заклади РПЦ усвідомлюючи школою формували викривлене причитування політичної та церковної історії у всьому православному духовенстві, а також відповідну галерею героїв і антигероїв, починаючи з житійних образів і замінюючи їх реальними політичними і культурними діячами різних епох, достойними наслідування серед них були лише ті, які діяли виключно в інтересах консолідації політичної та духовно-релігійної влади в Росії.

Позиція предстоятеля УПЦ митрополита Філарета (Денисенка) в питанні незалежності православних в Україні також не вирізнялася радикалізмом і рішучістю. Вона вочевидь навіть не синхронізувалася з політичними настроями абсолютної більшості населення України, спираючись на які, її політичні лідери проголосили спочатку Декларацію про державний суверенітет нашої країни, а згодом і Акт про незалежність України, що був рішуче підтриманий народом на відкритому референдумі. Лише на цей період припадає формування однозначної позиції митрополита Філарета в питанні незалежності православних в Україні. На початку листопада 1991 р. він скликає в Києві Помісний собор УПЦ, що готує звернення до Патріарха Московського і всієї Русі Олексія II (Рідігера) стосовно дарування православним України автокефального статусу для їхньої церкви. На жаль, зазначений документ, на думку багатьох експертів як із наукового, так і із церковного середовища, мав відбиток особистої образи митрополита Філарета за необрання його

на патріарший престол РПЦ та, як уже зазначалося, дещо відставав у часі від творення Української держави. Попри це, поява документів Помісного собору УПЦ 1–2 листопада 1991 р. цілковито прояснила позицію священноначалля Руської православної церкви щодо процесів у православному середовищі України.

Розглянемо варіанти розвитку подій в Україні залежно від позиції вищого керівництва РПЦ. Як відомо, у період інституційної нестабільності РПЦ, пов'язаної з розвалом колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР), серед ліберально налаштованих її єпископів неодноразово звучали заклики про створення в Україні православної церкви з автокефальним статусом. Якщо б таке стало реальністю, в Україні в недалекій перспективі припинився б церковний розкол, а УАПЦ влилася б до складу єдиної Помісної православної церкви, утвореної тут. Щоправда, священноначалля РПЦ неодноразово наголошувало на відсутності абсолютної єдності православних в Україні щодо згаданого питання і вбачало в цьому загрозу нових розколів. Однак така версія подій, за умови єдності позицій священноначалля РПЦ і УПЦ, здається малоймовірною. Вона могла б реалізуватися лише в разі серії провокацій серед єпископату, духовенства та вірян тих регіонів, які мали сумніви щодо доцільності цілковитого виходу УПЦ зі складу РПЦ. Отже, стає очевидним, що священноначалля РПЦ ніколи серйозно не розглядало можливості цілковитого унезалеження УПЦ, а лише дозволяло в пропагандистських цілях порушувати такі проблеми ліберально налаштованим елементам своєї держави.

Не оцінив серйозність наявних загроз і глава УПЦ митрополит Філарет. Вірячи в мирний і конструктивний перебіг подій, пов'язаних із наданням із боку РПЦ автокефалії Українській православній церкві, він не убезпечив себе посередницькою підтримкою з боку інших православних церков, і, насамперед, Константинопольського (Вселенського) патріархату. Зазначений надзвичайно важливий комплекс проблем не було глибоко опрацьовано в церкві й у суспільстві. Як згодом виявилось, навіть у середовищі православних українських єпископів ідеї унезалеження УПЦ чинився відчутний спротив, що невдовзі виявився у відкритій трійма єпископами своїх підписів щодо підтримки рішень Помісного собору УПЦ від 1–2 листопада 1991 р.

Очевидно, що організація такого спротиву рішенням собору не могла обійтися без втручання відповідних структур Московської патріархії, оскільки рішення про зміщення зі своїх кафедр бунтівних єпископів митрополитом Філаретом було скасовано патріархом Олексієм, і вони були поновлені на місцях своєї служби. Настав момент істини, і предстоятелю УПЦ слід було вжити нетривіальних кроків в обстоюванні ідеї автокефалії православних в Україні, а вони, вочевидь, наполягали на необхідності активізації українського елемента в самій УПЦ, а також в апеляції до Вселенського православ'я українського суспільства і держави.

Авторитарна форма керівництва церквою стала очевидно перепорою на шляху укорінення ідеї автокефалії православних в Україні всередині самої УПЦ у згаданий період. Предстоятель не приділяв серйозної уваги роботі з єпископатою і священством щодо їхньої безпосередньої участі в проведенні ідеї автокефалії в масі. Митрополит із настороженістю ставився до маси парафіян у справі залучення їх до реалізації ідеї автокефалії УПЦ. До того ж найрадикальніше налаштовані священники і парафіяни вже відійшли до УАПЦ і бачили в прагненні керівництва УПЦ отримати автокефалію у визнаній церквою спосіб альтернативні зусилля, що не вирізнялися достатнім ступенем радикалізму щодо Московської патріархії. Митрополит Філарет також демонстрував неповагу до очільників УАПЦ, не налагодив із ними таких необхідних для обох сторін переговорів. До справи не були долучені як слід церковні та світські засоби масової інформації, здатні розтлумачити наміри керівництва УПЦ. Загалом, багато в чому виглядало так, що, прагнучи досягнути автокефалії УПЦ, митрополит Філарет реалізував якийсь власний протест,

до кінця не зрозумілий і не сприйнятий єпископатою, священством і вірянами.

Здобуття автокефалії УПЦ проблемно сприймалося і в тогочасному українському суспільстві. Тут, як і в церковному середовищі, радикально орієнтовані політичні сили сконцентрували свою підтримку на допомозі по відродженню УАПЦ і Української греко-католицької церкви (далі – УГКЦ) як церкви з чітким національним спрямуванням. Зусилля митрополита Філарета, який ще донедавна був противником відродження УГКЦ і УАПЦ, а нині намагався отримати автокефалію від Московської патріархії, розцінювалися національно орієнтованою частиною українського політикуму і суспільства як сумнівні та такі, що ідуть у розрив із діяльністю національно орієнтованих церков. Взаємне несприйняття керівництвом УПЦ і національно орієнтованою частиною українського суспільства та відповідними політичними силами стало ще однією важливою перепорою на шляху до реалізації ідеї утвердження незалежності православних в Україні.

Початок 90-х рр. минулого століття був позначений наростанням суспільно-політичних настроїв, пов'язаних з ідеєю незалежності нашої держави. Такі суспільні настрої, як уже зазначалося, не завжди синхронізувалися з унезалеження православних в Україні або, принаймні, розвивалися і реалізовувалися в різний спосіб, з огляду на наявність двох церковних структур, що прагнули досягнення незалежності в різний спосіб. У такій ситуації політичне керівництво країни, зважаючи на надважливе значення автокефалії православних в Україні, мало б визначитися з підтримкою однієї із церков, що прагнули незалежності. Однак, Президент України не здійснив медіаторської функції, спрямованої на поєднання зусиль УАПЦ і УПЦ і здобуття ними автокефалії. Згадані питання не були відпрацьовані українським політичним керівництвом ні із священноначаллям РПЦ і УАПЦ, ні з політичним керівництвом Росії. Натомість питання здобуття незалежності православними в Україні та заснування тут автокефальної церкви було переведено в площину протистояння з Росією та Московською патріархією, що відкривало для останніх простір для спротиву та дій силового характеру.

Попри той факт, що підтримка УПЦ в її боротьбі за автокефалію із боку держави наростала, це істотно не впливало на її вагу в суперечці із РПЦ. Втрата стратегічної, а згодом і тактичної ініціативи УПЦ на чолі з митрополитом Філаретом, робили їхній програв у боротьбі із РПЦ очевидним і наперед визначеним. Період із початку листопада 1991 р. по початок квітня 1992 р. (Помісний собор УПЦ, що поставив питання про її автокефалію й Архієрейський собор РПЦ, що деактуалізував це питання – *Е. З.*) ще був придатний для маневрування і зміни ситуації на свою користь із боку українського церковного і державного керівництва, однак усі можливості для маневру українською стороною були втрачені, а радикальні методи розв'язання питання унезалеження православних в Україні, пов'язані зі створенням відповідного тиску на єпископат УПЦ, аж до позбавлення окремих його представників перспективи єпископського служіння в Україні, або відмова переважної більшості українських єпископів від голосування проти автокефалії православних в Україні, відпрацьовані і задіяні не були.

Отже, квітневий Архієрейський собор РПЦ зруйнував надії українців на отримання автокефалії канонічним шляхом, відклавши розв'язання питання на невизначену перспективу – до рішення чергового Помісного собору. РПЦ своїми рішеннями свідомо поглиблювала розкол у православному церковному середовищі України, послаблюючи позиції православних у нашій країні та діючи на шкоду всьому православному світові. Після квітня 1992 р. в Україні фактично починали діяти три православні юрисдикції – УПЦ, що перебувала в канонічній і організаційній єдності із РПЦ; УПЦ, що залишилася вірною митрополиту Філарету, усунутому в незаконний спосіб від керівництва УПЦ, і УАПЦ на чолі з патріархом Мстиславом (Скрипником). Отже, можна вважати, що цей період діяльності РПЦ щодо

православних в Україні послужив початком співпраці церкви з державою, спрямованої на знищення України як суверенної держави, що виявилось в подіях 2014 р. і подальших роках.

Деяко другорядними, порівняно з описаними вище наслідками Архієрейського собору РПЦ, що пройшов у квітні 1992 р. в Москві, стало персональне переслідування Московською патріархією митрополита Філарета і намагання усунути його від впливу на життя православних в Україні. Виносячи рішення про усунення митрополита Філарета від управління УПЦ за перехід на обрану ним кафедру, Архієрейський собор РПЦ моделював або самоусунення митрополита Філарета, спираючись на церковну дисципліну, або створення умов його всебічної дискредитації та силового розв'язання питання щодо його перебування в лоні церкви і мінімізації його впливу на процеси, що відбуваються в ній. Спираючись на підтримку політичного керівництва України, митрополит Філарет, як відомо, відмовився виконувати рішення Архієрейського собору РПЦ і продовжив виконувати обов'язки предстоятеля УПЦ, закріплені за ним пожиттєво патріаршою грамотою про самостійність у внутрішньому управлінні УПЦ.

У післясоборний період ще зберігалася можливість суттєвого впливу на ситуацію в УПЦ всередині України. Суспільство, політикум, громадські організації могли скоригувати позицію багатьох православних єпископів і спрямувати їх на підтримку глави УПЦ, як основного провідника ідеї автокефалії. Однак, на відміну від політичного керівництва України, митрополит Філарет не сприймався громадськістю та національно орієнтованими політичними силами як лідер автокефального руху в Україні. Тому кулурна підтримка митрополита з боку вищого політичного керівництва України не змогла замінити йому широкою громадською підтримкою та зміни вектору подій у майбутньому.

Тодішній дискурс суспільно-політичного розвитку України не виключав більш оптимістичної моделі розвитку подій щодо автокефалії православних в Україні. По-перше, зберігалася можливість переходу митрополита Філарета, разом з єпископами, які залишилися вірні йому (єп. Андрій (Горак) та Яків (Панчук) – *Е. З.*) до складу УАПЦ і отримання автокефалії через посередництво Вселенського патріарха. Це б створювало можливість розбудови такої церкви і виливалося б у співіснування в Україні двох православних церков – національної та промосковської орієнтації, отже, і в можливість поступального руху на зміцнення національно орієнтованої церкви.

Однак намагання зберегти формальне лідерство серед православних в Україні не дало можливості митрополиту Філарету об'єднати свої зусилля з УАПЦ, оскільки такий перебіг подій передбачав його ієрархічну підпорядкованість лідеру УАПЦ, патріарху Мстиславу (Скрипнику). Глава УПЦ, після його незаконного усунення з поста предстоятеля УПЦ, також не проапельовав до світової православної спільноти і не убезпечив у такий спосіб від нових дисциплінарних стягнень із боку керівництва РПЦ. Не позиціонуючи себе в очах світового православ'я як главу окремої щодо УПЦ церкви, митрополит Філарет по суті легітимізував церковні стягнення і покарання, що накладалися на нього Руською православною церквою.

Це стосується, передусім, наскрізь проблемного, з погляду канонічного права, проведеного у м. Харкові 27 травня 1992 р. так званого «Харківського собору» – ініційованих Московським патріархом Олексієм зборів українських православних єпископів, що ухвалили рішення про усунення митрополита Філарета з посади глави УПЦ і заочно обрали на цю посаду митрополита Ростовського і Новочеркаського Володимира (Сабодана).

Формально залишаючись у складі єпископату РПЦ, митрополит Філарет залишався об'єктом жорстких нападів і далеко не бездоганих, з погляду церковного права, санкцій і стягнень. Так, невдовзі (11 червня 1992 р. – *Е. З.*) він був позбавлений сану. Оскільки ініціатива з його боку була втрачена, то на заваді планам цілковитого знищення ми-

трополита Філарета як впливового чиновника релігійного життя в Україні не стало й утворення ним і митрополитом Антонієм (Масендичем) 25 червня 1992 р. Української православної церкви, що стало результатом поєднання УАПЦ (за виключенням її діаспорної частини разом із патріархом УАПЦ Мстиславом (Скрипником) і частини УПЦ, що лишилася вірною митрополиту Філарету – *Е. З.*)

Утворення цієї церкви відбулося з ініціативи митрополита Філарета і за підтримки вищої політичної влади України. Однак це не свідчило про зростання авторитету самого митрополита в середовищі православних українців, які прагнули звільнення від інституційної опіки з боку Московської патріархії та політичних сил, що підтримували їх. Найкращим свідченням цього стали вибори патріарха УПЦ Київського патріархату (далі – КП). Ним став відомий дисидент, православний священник Володимир (Романюк), а митрополит Філарет посів посаду його заступника. Лише 1997 р., після смерті в 1993 р. патріарха УАПЦ Мстислава (Скрипника) й упокоєння в 1995 р. патріарха УПЦ КП Володимира (Романюка), митрополит Філарет посів місце Патріарха Київського і всієї України-Русі, глави УПЦ Київського патріархату.

Однак таке формальне лідерство не принесло позитивних наслідків ні у справі утвердження автокефалії православних в Україні, ні в зміцненні позицій самого глави УПЦ КП. Після спроб блокування подальшої діяльності УАПЦ в Україні на користь зміцнення УПЦ КП, що була заснована в 1992–1993 рр. із допомогою державної влади, і спроб підпорядкувати собі кілька парафій православних українців у Сполучених Штатах Америки (далі – США) священноначаллю УПЦ КП, глава УПЦ Київського патріархату втратив особисту довіру та симпатію в американського єпископату УАПЦ і Вселенського патріарха, в юрисдикції якого перебувають українські православні церковні структури у США.

Черговий удар по репутаційному іміджу патріарха Філарета, однак у такому разі вже в масштабі світового православ'я, завдали його спроби створити «паралельну самодостатню сім'ю православних церков» шляхом взаємопідтримки і взаємного визнання альтернативної церкви в Болгарії та Чорногорської і Молдавської православних церков на протигагу, відповідно, Болгарській і Сербській православним церквам. Тому не дивно, що на такому фоні рішення Архієрейського собору РПЦ від 21 лютого 1997 р. про відлучення патріарха Філарета від Церкви та виголосення йому церковного прокляття – анафеми було взято до уваги всіма автокефальними й автономними православними церквами світу і призвело до міжнародної ізоляції УПЦ КП, і заблокувало питання можливої співпраці щодо незалеження православних в Україні.

УПЦ, очолювана з 1993 по 2014 рр. митрополитом Володимиром (Сободаном), попри запевнення громадськості та національно орієнтованого політикуму, у своїй відданості ідеї єдності та незалежності православних в Україні, не зробила жодних помітних кроків для досягнення цієї мети. Єдиною помітною спробою її предстоятеля зрушити справу в такому напрямі можна вважати його особисту підтримку на Помісному соборі РПЦ, проведеному 2000 р., ідеї щодо шляхів незалеження православних в Україні, викладених у листі Президента України Л. Кучми і звернених до членів Собору та священноначалля РПЦ. Однак ідеї, висловлені главою УПЦ, не знайшли одностайної підтримки українського єпископату, не кажучи про учасників Собору. Незалежність у внутрішньому управлінні, або так звана широка автономія УПЦ, була визнана адекватною часу формою незалежності православних в Україні, без урахування їхніх власних потреб і побажань, регіональних особливостей буття церкви в Україні. РПЦ у цьому питанні перейшла на позицію збереження свого впливу в Україні за будь-яку ціну, аж до втрати тут православ'ям своїх здобутків заради збереження інституційної єдності з Московською патріархією.

У період предстоятельства в УПЦ митрополита Володимира (Сабодана) і відновлення діяльності УАПЦ, що

розпочалася ще 1994 р., в Україні цілковито закріпилося позиційне протистояння трьох православних церковних структур – УПЦ, УПЦ КП і УАПЦ. Жодні спроби переговорів щодо їхнього об'єднання, які ініціювалися, здебільшого, парафіяльним духовенством або державною владою, не призвели до помітного успіху в просуванні до єдності та незалежності. Спроби УАПЦ під проводом митрополита Мефодія (Кудрякова) вирішити зазначені питання через Вселенського патріарха також не увінчалися помітним поступом, а просте арифметичне поєднання УПЦ КП і УАПЦ як національно орієнтованих сил в українському православ'ї, що неодноразово ініціювалося керівництвом УПЦ КП, вважалось митрополитом Мефодієм і його наступниками безглуздом і таким, що якісно не змінює ситуацію в православному церковному середовищі України.

Після обрання предстоятелем УПЦ митрополита Онуфрія (Березовського), уже в умовах збройного протистояння України російській агресії на сході України й анексії Криму, питання об'єднання й унезалеження православних в Україні остаточно зняте з порядку денного Української православної церкви. У зв'язку із цим УПЦ намагається максимально усунути з суспільної сфери життя України. Таку тенденцію неважко проілюструвати, взявши до уваги мінімальну участь УПЦ у трансформаційних подіях 2004–2005 рр. та 2013–2014 рр. і оцінку її керівництвом агресії Росії щодо України. Верхівка УПЦ поволі стає провідником імперіалістичної загарбницької політики РФ в Україні, підтриманої, а подекуди і спровокованої, Московською патріархією. Водночас така лінія витримується УПЦ у повному обсязі навіть попри величезні репутаційні втрати, абсолютно надмірну політизацію релігії, неприпустиму включеність церкви в ідеологічне протистояння із власним народом і збільшення кількісних втрат, пов'язане з відчутним переходом парафій УПЦ до УПЦ КП і УАПЦ, особливо в західних і центральних областях України.

Отже, спроби розв'язати питання унезалеження православних в Україні з боку УПЦ КП і УАПЦ вже давно є визначеними, а позиція УПЦ у згаданому питанні є прямо протилежною домінуючій в українському суспільстві тенденції до зміцнення національних цінностей, суверенітету та територіальної цілісності України.

Причини цілковитого фіаско у спробі легального здобуття автокефалії для православних в Україні полягають у здійсненні системної протидії такому процесу з боку священноначалля РПЦ, що стало основою для формування умов реваншистського курсу Руської православної церкви, спрямованого на утримання у своєму підпорядкуванні православних віруючих інших держав. Така позиція РПЦ завжди діставала підтримку політичного керівництва РФ, аж доки не перетворилася на ідеологічну санкцію російського експансіонізму та військової агресії проти України й інших держав, що утворилися на території колишнього Радянського Союзу.

Невиправданим виявився і поспіх, з яким керівництво УПЦ, і, насамперед, її глава, митрополит Філарет, намагалися реалізувати ідею автокефалії, не пропрацювавши як слід це питання зі священноначаллям РПЦ та інших православних церков, передусім, і главами древніх східних патріархій – Єрусалимської, Олександрійської, Антіохійської та Вселенської; не солідаризувавши свої позиції з іншими церковними структурами, що також прагнули до незалежності від Москви – православними Молдови та Прибалтійських республік; не знайшовши достатньої опори на єпископат і священство власної церкви і в українському суспільстві та політикумі, і не узгодивши свої позиції з рухом за відродження УАПЦ в Україні та структурами української православної церкви діаспор.

Вже це стало причиною ізоляції УПЦ КП і унеможливило нині розв'язання проблеми унезалеження православних в Україні за посередництва цієї церковної структури, попри зміцнення в українському суспільстві національних цінностей. Після тривалого періоду позиційного протистояння УПЦ, УПЦ КП і УАПЦ, що тривав майже двадцять

років, усі три православні церковні утворення не можуть або не бажують ефективно рухатися в напрямі об'єднання й унезалеження православних в Україні. УПЦ КП у процесі такої позиційної боротьби перетворилася на силу, що активно підтримує загальний суспільно-політичний дискурс України, спрямований на євроатлантичну інтеграцію, захист суверенітету та територіальної цілісності нашої країни, засуджує агресію Росії проти України та позицію РПЦ і УПЦ, спрямовану на виправдання імперіалістичної політики Росії.

УПЦ, відповідно, іде у фарватері політики РФ щодо УПЦ і є провідником усіх антиукраїнських ідеологем, історіософських і богословських побудов РПЦ, спрямованих на підтримку Росії та послаблення України. В особі керівної верхівки УПЦ перетворилася на серйозну антиукраїнську потугу, що потребує негайного інтенсивного впливу держави та її органів, покликаних опікуватися питаннями національної безпеки і захисту державних інтересів України. УПЦ цілковито й однозначно протистоїть зміцненню української державності та загальному суспільно-політичному дискурсу розвитку України.

УАПЦ також не має ясної перспективи виходу з інституційного тупика православних в Україні, а останнім часом цілковито втратила динаміку пошуку шляхів розв'язання зазначених питань. Оскільки основним чинником боротьби православних за свою інституційну незалежність від Московської патріархії стали суспільно-політичні суперечності в Україні та становлення української держави, то очевидно, що і вирішення такої проблеми неможливе без впливу держави й усього українського суспільства, а також відповідних закордонних політичних і духовно-релігійних потуг.

Висновки. Міжправославний конфлікт в Україні як комплексне явище, що стало наслідком розвалу колишнього СРСР, утворення нових незалежних держав, спричинило появу відцентрових сил у РПЦ, яка виконувала і виконує роль інтегратора колишнього російського й радянського імперського простору. Неоднозначність оцінок громадянами України зазначених змін геополітичної реальності жорстко корелюється з позицією православних віруючих нашої країни щодо їхньої інституційної приналежності.

Література

1. Башинський С. Православна Церква в Україні : шлях до автокефалії : дис. ... канд. богословських наук : спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / С. Башинський ; Київська православна богословська академія. – К., 2015. – 270 с.
2. Бутинський В. Юридичний статус українського православ'я і перспективи канонічного оформлення помісної церкви : релігієзнавчі та еkleзіологічні рефлексії (1991 – 2013 рр.) : дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.11 «Релігієзнавство» / В. Бутинський ; Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2014. – 203 с.
3. Декларація Архієрейського собору УПЦ КП «Про Помісну Церкву – Київський патріархат», 21 жовтня 2010 р. // РІСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://risu.org.ua/ua/index/resources/church_doc/uocpk_doc/38557/.
4. Доповідь Святійшого Патріарха Філарета на Всеукраїнському церковно-громадському форумі «За єдину Помісну Українську Православну Церкву», 13 грудня 2006 р. // Парафія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://parafia.org.ua/biblioteka/hrystyuanstvo-virovchennya-ta-tradytsiji/pratsi-svyatijshoho-patriarhakyjivskoho-i-vsiyeji-rusy-ukrajiny-filareta/tom-7-propovidipromovny-poslannya-dopovidi-intervyu/dopovidi/#2>.
5. Історико-канонічна Декларація Архієрейського Собору Української Православної Церкви Київського Патріархату // Парафія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://parafiya.io.ua/s87988/istoriko-kanonichna-deklaraciya_arhiereyskogo_soboru_u_p_c_kievskogo_patriarhatu.
6. Собор Української Православної Церкви 1–3 ноября 1991 г. [Електронний ресурс] // Библиотека Якова Кротова. – Режим доступу : <http://krotov.info/acts/20/1990/19911103.htm>.
7. Черноморець Ю. Проблема разделения украинского православия сегодня и будущее христианства / Ю. Черноморець.

реп // РІСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://risu.org.ua/ru/index/expert_thought/analytic/32038/.

8. Чорноморець Ю. Канонічна автокефалія – це спосіб не відділення, а існування Церкви в традиційно православній країні, якою є Україна / Ю. Чорноморець // РІСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/43824/.

Анотація

Заремба Е. М. Генеза міжправославних протиріч в Україні: релігієзнавчий аналіз. – Стаття.

Стаття присвячена філософсько-релігієзнавчому аналізу міжправославного конфлікту в Україні як комплексного явища, що сформувалося і постало як наслідок суспільно-політичних протиріч у житті новітньої України, та результат дії чинників релігійної геополітики, що лягли в основу конструювання й ескалації такого конфлікту, а також пошуку шляхів відновлення єдності православних в Україні й утворення тут єдиної Помісної православної церкви як ключового питання в розвитку релігійно-церковного середовища країни та повноцінної реалізації ним своїх соціальних і світоглядних функцій. Розкрито сутність геополітичних стратегій Руської православної церкви щодо православних в Україні як основної перепони на шляху до розв'язання внутрішніх православних протиріч у нашій країні, об'єднання православних в Україні й утворення тут єдиної Помісної православної церкви. Висвітлено й оцінено основні етапи незалежнення православних в Україні в церковному середовищі й українському суспільстві.

Ключові слова: УПЦ КП, УПЦ МП, автокефалія, еклезиологія, автокефальна церква, автономна церква, помісна церква.

Анотація

Заремба Е. М. Генезис межправославных противоречий в Украине: религиозно-социологический анализ. – Статья.

Статья посвящена философско-религиоведческому анализу межправославного конфликта в Украине как комплексного явления, сформировавшегося и ставшего следствием общественно-политических противоречий в жизни современ-

ной Украины, результатом действия факторов религиозной геополитики, которые легли в основу конструирования и эскалации этого конфликта, а также поиску путей восстановления единства православных в Украине и образования здесь единой Поместной православной церкви как ключевого вопроса в развитии религиозно-церковной среды страны и полноценной реализации ею своих социальных и мировоззренческих функций. Раскрыта сущность геополитических стратегий Русской православной церкви относительно православных в Украине как основной преграды на пути решения внутренних православных противоречий в нашей стране, объединения православных в Украине и образования здесь единой Поместной православной церкви. Освещены и оценены основные этапы пути к независимости православных в Украине в церковной среде и украинском обществе.

Ключевые слова: УПЦ КП, УПЦ МП, автокефалія, еклезиологія, автокефальная церковь, автономная церковь, поместная церковь.

Summary

Zaremba E. M. The genesis of inter-orthodox contradictions in Ukraine: a religious analysis. – Article.

The article is devoted to the philosophical and religious analysis of the inter-orthodox conflict in Ukraine as a complex phenomenon that emerged and arose as a result of socio-political contradictions in the life of the newest Ukraine, and the result of the actions of religious geopolitics, which formed the basis of the design and escalation of this conflict, the restoration of the unity of the Orthodox in Ukraine and the formation of a single Local Orthodox Church here as a key issue in the development of the religious and church environment of the country and the full realization It has it sown social and ideological functions. The essence of geopolitical strategies of the Russian Orthodox Church concerning the Orthodox in Ukraine as the main obstacle to resolving intra-Orthodox contradictions in our country, the unification of Orthodox in Ukraine and the formation of a single Local Orthodox Church here are revealed. To highlight and assess the main stages of the independence of the Orthodox in Ukraine in the church community and Ukrainian society.

Key words: UOC-KP, UOC-MP, autocephaly, ecclesiology, autocephalous church, autonomous church, local church.